

Grigore Brâncuș

SINTAXA POPULARĂ ÎN *LA LILIECI*

Sintaxa textelor din *La Lilieci* urmează unei gândiri expositive, proprii vorbitorului simplu, creator al valorilor elementare de limbă populară. La nivelul strict al frazei, această proprietate se exprimă prin dominarea coordonării și a juxtapunerii, adică propozițiile se succed, mecanic, în ordinea stărilor referente. Lipsesc aproape cu totul frazele cu subordonate în etaj, specifice limbajului deducțiilor logice.

1. O caracteristică privind coordonarea în textele din *La Lilieci* sunt propozițiile scurte legate prin *și* narativ, ca în povestirile populare și în relatarea vorbită a faptelor de viață. Conjunția *și* în structura unei fraze are și rolul de a exprima succesiunea logică a acțiunilor. În cursul povestirii, *și* segmentează textul, având și valoarea pauzelor prin care vorbitorul se asigură, intuitiv, de receptarea exactă a celor comunicate. Iată un scurt exemplu¹: „Să-mi aduci mie o ață de iță. / Ei, eram cu credință. *Și* i-am adus-o. / *Și*-a sucit-o, *și*-a-nvârtit-o. / *Și*-a-nghebejit-o, *și*-a-ncurcat-o / *Și*-a rămas atât. Era de șapte palme. / *Și* la urmă a băgat-o-ntr-o nucă. / *Și* mi-a dat-o de-am pus-o la un căprior” (IV, 49).

Din cele douăsprezece propoziții, opt sunt coordonate prin *și*, la care s-ar adăuga *de*, o conjuncție care aici nu e departe de valoarea unei copule. Propozițiile sunt scurte, de aceea domină verbele, ale căror determinări sunt puține, mai frecvent fiind obiectul direct redat printr-un pronume (care e, la rândul lui, o marcă a conciziei). În întregime, textul se identifică cu o expunere în limba vorbită din mediul rural, aceasta fiind, de fapt, o variantă a limbii populare.

Rememorările, cu întâmplări și portrete, sunt exprimate cu o mare simplitate, prin fraze concise, cu numeroase propoziții principale fără încărcături lipsite de semnificație; în general, nu apar subordonatele. E un stil comprimat până la esențe, ca în exemplul: „Nistor era un om mic și amărât, / C-un păr așa mare, vâlvoi. / Dacă mânca mămăligă și lînea sare ! Îi murise muierea. / L-a avut pe Ion Nistor, pe care l-ați apucat. / Un om de treabă. I-a lăsat opt stânjeni de pământ. / Mușca din ceapă, trăgea cu limba pe sare / *Și* mânca. *Și*-așa trăia el. / Vindea fânul și vacile le ținea prin pădure. / Vaci slabe ca ale lui și ale lui Grigore al Popii / Nu mai avea nimeni” (IV, 60). E un text foarte concis, constituit mai ales din propoziții principale. Portretizarea conține elemente subiective, de participare afectivă a povestitorului:

¹ Folosim textele stabilite și îngrijite de Sorina Sorescu, vol. I-II, 2010, Jurnalul Național.

adverbul *așa*, *dacă* exclamativ, o atributivă explicativă, șirul lung de verbe la imperfect, absența verbului copulativ, frecvența pronomelor, topica inversă (mai ales a obiectului direct). Fondul lexical este vechi, doar câteva cuvinte nu sunt de origine latină: *vâlvoi*, *treabă*, *stânjen*, *slab*, *a trăi*.

Povestirea unei întâmplări care declanșează stări emoționale surprinzătoare e făcută cu mare zgârcenie de limbaj: propozițiile sunt foarte scurte, aproape toate principale, cu *și* narativ frecvent; domină verbele la perfectul compus, timpul acțiunilor punctuale, verbe care țin de fondul esențial al vocabularului. Acesta e cazul poeziei Ghiță Zamfir (II, 223), un tablou cutremurător al unei crime pornite de la o ceartă în cârciumă: „Era cârciuma lui Chirțu. / Și s-au dus Ghiță Zamfir / Și cu Gheorghe Roncea, veri buni. / Și-atunci, de Anul Nou, / S-au luat la ceartă acolo. / Au plecat. / Și când au plecat acasă, vâru-su Gheorghe / A rupt o stinghie de la pod, / I-a dat pe la spate în cap. / Și sânge n-a ieșit o țără. / Muierea n-a știut nimic. / El s-a dus acasă, s-a descălțat și n-a zis nimic, / Și-a pus ciorapii pe sobă, să se usuze. / Și dimineața s-a dus un fiu al lui Dorel al lui Bălțeanu / Și-a ntrebat-o pe Cica: / – Nașă, ce-a făcut moșu Ghiță, / I-a fost rău azi-noapte ? / Că l-a bătut rău ăla. / – Care ? Că n-a spus nimic. / – Gheorghe Roncea. / – Nu știu, că nu se mai sculă. / S-au dus la el și l-au găsit țepăn.”

Am subliniat verbele. Stilul e foarte concentrat, propriu relatărilor în limba vorbită. Verbele sunt la perfectul compus și așezate, de regulă, la începutul propoziției, semn că în toată narațiunea importante sunt acțiunile propriu-zise (*era* e un imperfect narativ); în dialog, apare și o formă de perfect simplu pentru o acțiune foarte recentă. La nivelul frazei, de remarcat temporală de reluare cu *când* (caracteristică povestirilor) și subordonatele cu *că* ale căror regente sunt numai presupuse.

De asemenea, întâmplările petrecute demult în sat sunt povestite cu o simplitate verbală extraordinară, într-un limbaj foarte concentrat, cu fraze scurte în care domină raporturile de coordonare. Propozițiile subordonate sunt puține și de nivelul unei expresii elementare, ca în textul care urmează: „Muma lui Nae era de la Florești, / Fata lui Mitruș Nică, foarte bogat. / Și mai avea ea un frate / Care era perceptor. / Iar ăla era foarte rău. / Și cotea beuturile, cât au cârciumarii în beciuri. / Si atunci, într-o noapte, a luat o lumânare, / A intrat în gârliciul beciului, la urmă în beci / Să cotească un butoi de spirt. / Și când a apropiat lumânarea, să vadă, / A luat foc butoiul și-ars acolo în beci, / Cu casă cu tot”. (II, 258).

În numeroase texte din *La lilioci* sunt frecvente explicațiile suplimentare în legătură cu persoanele, locurile și diferitele întâmplări din trecutul satului. Aceste insistente referiri sunt proprii comunicării orale, stilului expozitiv, expunerii faptelor concrete din istoria comunității rurale. Ele atrag interesul emoțional al celui care ascultă: „Școala era pe locul lui Gheorghe Bonța și la ea zidiseră / Ilie și Ion Țuruc, doi frați, meșteri zidari, veniți din / Negoiești. Ion Țuruc e străbunicul meu. / Iar Ilie a fost tatăl a trei fete: / Lița, Lia (muma alei lu Trică-a lui Gogu) și Anica / (Muma lui Ilie-al Anicăi). / Țăstia din Negoiești erau săraci, pe moșie boierească, grecească, / Stăteau acolo, în Gura Vocnii, o vâlcea când cobori / În Amaradia. / Acolo era și-o bisericuță, mititică, așa cam cât o cameră, / Și-o fântână cu trei

izvoare, o cișmea” (III, 328). Alt exemplu: „Și lui Ion Țurcu i-a murit nevasta. / Și-a luat-o pe Ioana asta. Era tânără și țeapănă, / O femeie voinică și frumoasă și cu putere. / Și-a făcut cu ea o fată, pe Domnica, / De-a murit la 27 de ani, măritată” (III, 330).

Sunt propoziții scurte, aproape toate principale. Accentul în text cade pe substantive (nume de persoane, de locuri sau nume comune), urmate de numeroase determinări. Ca în multe alte cazuri, povestirea se sprijină pe unele elemente cunoscute ascultătorului; de aci participarea etică a acestuia la șirul relatării.

2. Conjunctiile subordonatoare cele mai obișnuite în structura frazei din *La Liliaci* sunt *că*, *dacă* și *de*, situație aidoma sintaxei limbii vorbite. Nu am luat în seamă adverbele și pronumele relative, precum și conjuncția *să* (*ca să*), marcă de conjunctiv. Cele trei conjuncții ne interesează aici numai prin valorile speciale pe care le au în limba vorbită.

Că apare frecvent, introducând nu numai toate felurile de subordonate, ci, deseori, chiar propoziții principale.

Notăm mai întâi faptul că, în textele pe care le analizăm, există fraze, în vorbirea dialogată, compuse dintr-un șir lung de propoziții introduse prin *că*, fără ca aceasta să creeze impresia unei repetiții inutile. Iată un exemplu: „– Să vii pe la mine deseară, *că* femeia mea e dusă la Motoci, / Să faci uleiul. / Lasă, *că* nu vii degeaba. *Că* îți dau o masă-două de făină. / – Dar m-aude fratele tău din vale .. *că* e atent, / *Că* știe când îți pleacă nevasta *că* așa faci” (V, 167).

Cu valoarea cauzală, *că* nu are concurenți în fraza lui Sorescu; sinonimele *căci*, *pentru că*, *fiindcă*, *deoarece* sunt rare, apar sporadic, doar în expunerea autorului, nu și în vorbirea personajelor sale. Astfel, sunt obișnuite cauzale de felul: „Te aplecai când intrai în casa cu focul / *Că* pragul de sus era cam jos” (I, 62). Numai în limba populară cauzala poate avea ca termen regent o interjecție: „Ascultam bufnițele pe marginea drumului, ori cucuvelele, / *Uși!* încerca mama să le sperie, *că* numai voi m-ați cântat / Toată viața” (I, 109). Populară este și subiectiva cu *că* pe lângă *a fi* impersonal (de regulă la imperfect): „Să vezi cum a fost: era *că* ne mâncau păduchii, nene” (I, 40)².

Adeseori *că* introduce o subordonată care se dispensează de termenul regent (un verb de zicere, mai rar un verb impersonal ori de alt tip). E vorba de construcții eliptice proprii limbii vorbite: „Îi murise copilul la spital / Și ăia [ziceau] *că* să-l

² Termenul regent al subiectivei poate fi substituit printr-o intonație aparte, ca în exemplul: „A împins de ușă, / Să se răstoarne ușa peste mine, nu alta!” (IV, 125), înțelegându-se ca regent „era, era cât pe-aci, gata, aproape”; „Și când mutau aria, au tras numai ei vaporul / ... La deal, un kilometru. / Ca să mergi cu vaporul ăla, / Doi boi, prin pământul moale!” (IV, 32). Elipsa elementului determinant în raportul subiectiv este un fenomen obișnuit în limbajul afectiv.

În textele lui Sorescu conjunctivul e foarte frecvent, întocmai ca în limba populară, fapt explicabil prin valorile numeroase pe care le poate avea acest mod: „Nu-ți era frică de hoți / *Să* te *omoare* cineva prin curte?” (IV, 27); „Cânepa ... miroase tare, nu se lipeau albinele de cânepă / *Să* le *tai*” (II, 307); „Ce *să* *stea* ăl bătrân singur aici? / L-a luat la el la Craiova. / Ei, bietul om, *să* *fi* *stat* două săptămâni” (IV, 73); „Nu vă culcați în iarbă, *să* vă *intre* / Vreun șarpe-n gură” (I, 45); „Am răzmat cârpătoru, postava, degeaba, / *Că*-mpingea *să* mă *răzbească*” (IV, 25).

ardă la morgă” (VI, 369); „Uu-u ! [păcat, îmi pare rău] *că* n-am fost eu. Știam ce să-i zic” (I, 54); „Tu ce ești, mă, așa echipat? / [a observat] *Că* din repezeală ieșisem cu șorțul pe mine” (VI, 252); „– Voi ce faceți mâine? / – Ce să facem, tată? ... [știi, uite] *Că* mai avem de rărițat, / De mers la plivit grâu ...” (VI, 234); „O supărare rău, ea îl blestema acum / Și el râdea. E, blestem de mumă ! Scârț ! / [știi, poate] *Că* n-o face cu răutate / Da' [să știi, poate] *că* tocmai ăsta se prinde !” (VI, 336); „Taci, [vezi, uite] *că*-mi luași alăuzul !” (V, 200); „Fusese într-o vară la băi, tocmai la Covasna. / Băi, da' [cred] *că* i-a plăcut locul !” (V, 301); „Într-o zi o să pun mâna s-o / Încing eu / – Mă, [să-ți fie rușine] *că* ți-e rudă” (I, 88); „Dă-mi un ciur de mălai, că nu mai pot de mămăligă [știi, îți spun] *Că*-mi aduse o femeie o coajă de mămăligă / Și ce se-ncăierară pe ea !” (V, 135).

Uneori, *că* nu implică numaidecât un raport de dependență. Cel mult, s-ar subînțelege, ca în cazul precedent, un verb dicendi ca termen regent: „Jujincile sunt hăturile vacii. / *Că* e și un cântec: / «Și o vacă în jujinci / Și nevasta pe opinci»” (V, 127); „A fugit Lulu ca din pușcă. / *Că* e și aici o socoteală / Mi-a spus mie unul de la Rast / (*Că* m-am dus să mă interesez)” (V, 126); „Ion Cioară, *că* mă-ntâlnii adineaori cu el, / Stă și-și păzește nevasta” (III, 470); „Dă-te, fa, mai încolo, *că* bine mai e și pe pământ / *Că* parcă în groapă nu stai tot pe jos ?” (I, 60); „Iar pe dăbuleancă a băgat-o-n casă, *că* de la Dăbuleni era aia” (II, 266). „Înseamnă că n-are aplecare spre treaba asta, spre lătrat, / E slab de cap, de gură ... E debil ... / *Că* nu vezi câinii de la oraș ? / Câini de bloc” (V, 127). În exemplele acestea *că* are mai degrabă o valoare explicativă, care derivă din cea cauzală. Și prin intonație propoziția cu *că* se abate, ca o paranteză, de la ritmul continuu al frazei.

Alteori, cauzala cu *că* presupune o condițională, ca în exemplul: „N-am potricala la mine, *că* [dacă aș avea-o] le-aș da și gaură” (I, 39).

Un exemplu cu *că* consecutiv: „Era desculță și c-un găscan la subsioară, / C-au râs și copiii din clasă când au văzut-o” (III, 419).

În ce privește conjuncția *dacă*, reținem faptul că apare cu valoare retorică, în fraze mai largi, dominate și de o intonație specifică. „Mă Nicolae, zice, din ăsta să-mi cioplești tu mie / Lada de zestre ... când o fi. / – Lasă, Moșule, c-o mai fi până atunci. / – *Dacă* ! Hai, fă-i semn, să nu rămân pe dinafară” (I, 87).

„Se pune și lua lingura. – Leliță, fă, ce faci, că e apă goală ? / – *Dacă* ! mie-mi place și așa. / Stătea pe ciuci la unghete și lua cu lingura din oala care fierbea. / – Păi e doar apă caldă, nu e ciorbă. / Pusei, uite, să fac turtă. / – *Dacă*, e bună și așa” (V, 166).

„– Nu-ți era frică de hoți, / Să te omoare cineva prin curte ? / – Păi, *dacă*, eu vream ! Să mă mănânce vreun lup, / Să mă omoare cineva, să scap. / – Sau să se fi făcut el că vine ... / Moroi ... Doamne ferește ! / – *Dacă*. / Mă uitam să vie, și nu venea” (IV, 27).

„I-au luat ... două case, / Că erau ale lui, nu erau făcute de stat. *Decă*, / Le-au luat” (V, 183).

„« ... Varza ... puneau o mână de mălai / Și fierbea așa și ăla era prăjitul ! » / «O-ngroșai» – zice. / *Dacă*, mă, și mâncau și erau sănătoși” (III, 386).

De obicei, *dacă* retoric, propriu limbii vorbite, e precedat de *ce*: „Dacă nu te întorci, te dezmoștenesc ! Mă faci tu să ajung / Până aici ! Mă duc la primărie și fac act. / – *Ce dacă !*” (I, 79).

Cu funcție retorică sunt și propozițiile care exprimă eventualitatea, presupunerea și sunt introduse prin *dacă*: „Încep să întorcă pe dos casa. – Fă, *dacă*-l ținea sub căpătâi ?” (IV, 82).

În limba vorbită valoarea lui *dacă* e atât de subtilă încât poate apărea ca semn al aspectului negativ al unei principale: [Omorâse câinii] „*Dac*-o să mai auziți voi lătrat prin sat ... se lăuda el” (III, 395).

Dacă se apropie de valoarea cauzală într-un enunț exclamativ: „Și m-am chinuit așa și tocmai seara ... / Ai venit tu pe lume. / A fost greu, că eu *dacă* am stat la război” (II, 318).

„*Dacă* au dărâmat ei biserica, de pe timpul lui Pazvante, / Ce să mai aibă grijă de-o poză a unor bieți eroi.” (III, 348).

Dacă poate apărea în aceeași frază cu *că*, într-un raport cauzal vag, insesizabil: „Sta în casa ei, *că* el nu-și făcuse, *dacă* tot avea ea” (II, 270).

Conjuncția *de*, care e foarte frecventă, e folosită cu mare încărcătură de roluri, ceea ce e în acord cu structura sintactică foarte concentrată a textului. Raporturile final, consecutiv și atributiv se redau în mod obișnuit prin construcții cu *de*. Este ilustrativă, în acest sens, fraza: „Au avut peșchire *de*-au dat la toată lumea” (VI, 412). Important este însă faptul, pe care îl reținem aici în mod special, că în cazul concordanței temporale *de* poate fi echivalat cu o conjuncție copulativă, ca în exemplele: „Îmi fătase o oaie doi miei, zbiera oaia și mă duceam *de*-i luam” (IV, 26); „Se punea *de* lua cenușă” (II, 276); „Când au plecat *de*-au pus-o-n car” (IV, 13); „Când s-a-mbolnăvit *de*-a murit” (III, 414); „Atunci e schijă, de când au tras tunurile noastre, / De la Calafat, *de*-a zis regele: Asta-i muzica / Ce-mi place” (V, 121); „Când era bunicul elev / *De* era învățătorul lor unul Buzescu” (VI, 350); „Sări, Lisandrie, *de* mătură prispa” (I, 74); „Du-te *de*-l ia de la Craiova” (III, 330); „Scoal, fă, *de* fă-mi o azimă de pâine” (III, 430).

Expansiunea lui *de* în raportul de coordonare e o caracteristică a limbii vorbite. Verbele se află la indicativ sau la imperativ, în contexte în care e posibil și: *Vine de-l ia = Vine și-l ia*. Preferința pentru *de* s-ar explica prin aceea că e o conjuncție care, și în această situație, păstrează încă o vagă valoare de element al subordonării.

În raportul atributiv intervenția lui *de* în fraza lui Sorescu e un fenomen obișnuit. Se substituie, formal, un pronume relativ, a cărui funcție sintactică e reluată prin pronumele personal. Iată câteva exemple: „Avea două cămăși. Una nouă, bună / *De* mergea *cu ea* gătit” (IV, 85; = cu care mergea); „Gealap, câinele ăla / *De* v-am mai spus *de el*” (IV, 42; = de care v-am mai spus); „Șuba e a lui tica, / *De* l-am îngropat *cu ea* astă-toamnă” (I, 141; = cu care l-am îngropat); „Îmi acoperiți pietroaiele *de*-mi ascut custura *pe ele*” (I, 122; = pe care îmi ascut).

Sunt exemple numeroase și de substituție prin *de* a pronumeului *care* în nominativ sau în alt caz fără prepoziție: „Da' proasta aia *de* nu știa să-și facă săpunul” (V, 157); „Seamănă acum / C-o poză de-a maicăi, *de* e pe perete” (III, 331; = care); „... caii ăia furați / *De* li se pun cârpe, trențe, pe copite, / Să nu facă zgomot... / ” (II, 246; = căroră); „Și-a răsturnat-o în bătătura unui om *de* cioplea pietre” (II, 165; care); „Lua scurteicile *de* li se mai zicea și cațaveici” (I, 141; = căroră); „E o buruiiană *de* are rădăcini în toate părțile” (III, 399; = care); „A dispărut / Ulmul din vârful dealului, de pe mejdina noastră, / *De* stăteau oamenii la umbră” (IV, 111; = la umbra căruia); „Unde se născuse baba, / Bunica mea dinspre tată, cea mai frumoasă femeie din sat, / *De*-i făcuseră și cântec” (I, 44; = căreia); „Mă, ăia *de* vă suirăți pe pod ... / Dați-vă, gagă, mai la o parte” (I, 69); „Trece fudul prin sat, de i se pare nevستی-si *de* stă / Împopoțonată alături că toate muierile se / Uită la el” (I, 81).

Propoziția cu *de* determină adesea nume de persoane: „Cica *de* a luat pe Lache, / Ionica *de* l-a ținut pe Gorie” (III, 480; = care) sau pronume demonstrative populare: „A murit sora Lisandrei a *de* trebuia să aibă grijă de ea” (IV, 14; = care)³.

Am reținut în aceste pagini câteva particularități ale frazei din *La lilioci* care se identifică în limba populară. Se poate arăta astfel că gândirea artistică a unui mare scriitor ni se descoperă prin examenul subtilităților la nivelul frazei.

SYNTAXE POPULAIRE EN LA LILIECI DE MARIN SORESCU

(Résumé)

Généralement, la structure de la phrase dans les textes du volume *La lilioci* de Marin Sorescu a un caractère populaire. C'est la coordination des propositions qui prédomine, suivant une pensée qui organise d'une manière simple les référents. Les phrases à subordination en étage, propres à l'expression des déductions logiques, sont presque totalement absentes. Les propositions sont courtes, le plus souvent liées à l'aide de *și* narratif, tout comme dans les contes populaires et dans la langue parlée.

En ce qui concerne la subordination, les conjonctions les plus fréquentes sont *că*, *dacă* et *de*, comme dans la langue populaire. La conjonction *că* exprime presque tous les rapports de subordination. Quelquesfois, *că* n'implique pas un rapport de dépendance directe, l'élément principal pouvant manquer. La conjonction *dacă* a une intéressante valeur rhétorique à intonation spécifique. La valeur causale de cette conjonction est usuelle. *De* fonctionne souvent comme ses équivalentes copulatives. Son emploi dans le rapport attributif est un fait banal.

Pour conclure: la pensée artistique d'un grand écrivain se reflète dans la nature des subtilités au niveau de la phrase.

Cuvinte cheie: limbă populară, structura frazei, stil poetic.

Mots-clés: langue populaire, structure de la phrase, style poétique.

Universitatea din București
Facultatea de Litere
Str. Edgar Quinet nr. 5-7

³ Dacă atributiva e introdusă prin pronume relativ, acesta apare invariabil: „S-a prăpădit ... înecat în vin / Ca soldații eliberatori, *care* am auzit că, prin beciuri, împuşcau buțile și puneau gura la țurțur” (VI, 263).